

qala ilə cavab verdi. O yazırdı ki, Halevi Susiana monarxlarının mətnlərindən xəbəri olmadığı üçün aşkar edilən 15 şəxs adına görə elamlıları samilər hesab edir. Lakin bu adların çoxunun qeyri sami mənası onun samilik maniyasının əleyhinədir. (J. Oppert, 1875, Səh. 442, 471)

J.Kuper Halevi haqqında yazırdı: "Görkəmli assuroloq olan Halevi sumerlərin mixi yazının yaradıcıları olduqları tezisini qəbul etmirdi və sumer dilini danı-

Ələsgər Siyablı

ran Şrader samilərin öz şəxsi imkanlarından istifadə edərək öz epik ənənələrini inkişaf etdirmək məsələsində aciz olduqlarını çox əminliklə iddia edirdi. Şraderin bu iddiasını Halevi çox açıqla qarşıladı. (Cooper Jerold, 1993, Səh. 180-181)

Şrader samilərin İştər haqqındakı əfsanələrinin tamamilə sumerlərə məxsus olduğunu sübut edirdi.

O, samilərin malik olduqları yazı sisteminin, mifologiyasının, tanrılar panteonunun və digər mədəniyyət ünsürlərini Babilin sami olmayan xalqına məxsus olduğunu sübut etmişdir. O, Babilin şimalındakı babillilərin, finikiyalıların və ibranlıların və bütövlükdə samilərin yerli xalq olmayıb Ərə-

Lenorman Halevinin sumer və akkadların turanlı mənşəyə malik olmasını inkar edən fikirlərinə münasibət bildirərək yazırdı ki, bəşər irqinin böyük bir qolunu təşkil edən Turan xalqının erkən Kaldidə (Xaldehydə)məskunlaşması faktı artıq sübut olunmuşdur. O sumer-akkad dilinin turani mənşəyə malik olmasını şərtləndirən beş əsas amil müəyyən etmişdir. (Lenormant F., 1877, Səh. 267)

Müasir dövrdə bütün Assuroloqlar tərəfindən dəqiqliklə sübut olunmuş və qəti şəkildə ümumən qəbul edilmiş aşağıdakı dörd fundamental təkzibedilməz prinsiplər mövcuddur:

1. Sumer və ya akkad dili mövcuddur və heç kəs bunu şübhə altına ala bilməz.

2. Anarian adlanan qeyri ari dilli mixi yazı samilər gəlmədən öncə Dəclə və Fərat çayının aşağı axarlarında yaşayan bu xalq tərəfindən yaradılmışdır.

3. Bu dil aqlyutativ dildir və

Dünya tarixinin Turan dövrü

(əvvəli ötən sayımızda)

O sumer dilini inkar edən belə bir nəzəriyyə irəli sürmüşdü ki, Mesopotamiyadasami dilindən başqa hər hansı bir qeyri sami danışığı dili mövcud olmamışdır. Lakin sonradan sumer-akkad dilində çoxsaylı mixi lövhələrin tapılıb onun fikirlərinin yanlışlığı sübut olunsada, o ölənə qədər 40 il ərzində öz fikrindən imtina etmədi və Turan nəzəriyyəsinə qarşı mübarizəsini davam etdirdi. Osmanlının Ədirnə şəhərində doğulan və uzun illər orada yaşayan Halevi qatı turanist və türk əleyhdarı idi. O bir filoloq kimi Ədirnədə və sonra Buxarestdə yəhudi və sami dillərindən ders demişdi. Avropa elm aləmində də müəyyən nüfuzə sahib olan Halevi Sionizm hərəkatının təşkilatçılarından biri idi və dünya ölkələrini gəzərək yəhudilərin xilasını və birliyi uğrunda hərəkata öncüllük edirdi. (Josef Halevi and the "Sumerian Problem", 1990, Səh. 12-13)

Qədim şərq tarixi və dil bilimcisi F.Lenorman 1875-ci ildə Halevinin Turan nəzəriyyəsinə qarşı yazdığı məqaləsini kəskin tənqid edən "Xaldehyin qədim dili və ondakı turani ifadələr" adlı bir məqalə ilə cavab verdi və onun akkad adlandırdığı sumer dilini turani dillərlə müqayisə edərək bu dilin turani dil ailəsinə mənsub olduğunu linqvistik dəlillərlə sübut etdi. Sonrakı linqvistik tədqiqatlar da sübut etdi ki, kök itibarı ilə turani və Ön türk dili olan Sumer dilindəki sami mənşəli sözlər bu dilə yüz illər ərzində sami akkadlarla sıx ünsiyyətləri nəticəsində keçmişdir. (J. Halevi and the "Sumerian Problem", səh. 14)

Lenormanla yanaşı Y.Oppert və E.Şrader də Mesopotamiya xalqının və mədəniyyətinin yalnız sami mənşəli olması haqqında Halevinin irəli sürdüyü nəzəriyyəni kəskin tənqid etdilər. Arxeoloji qazıntılar nəticəsində aşkar edilən çoxsaylı mixi yazılı tabletlər Mesopotamiyada samilərdən öncə yaygın bir danışığı dilinin mövcud olduğunu sübut etdi və Halevinin tərəfdarı olan görkəmli alimlər F.Deliç və F.Turea-Dançen "akkadist"lərin tərəfinə keçdilər. Halevinin Lenormana qarşı kəskin dillə yazdığı "Akkad dili Turani dildirmi?" adlı cavab məqaləsi və turanlı öntürklər əleyhinə gətirdiyi qeyri-elmi dəlillər gələcəkdə Mesopotamiyanın qədim turani dilinin inkar edilməsi sayəsində türk əleyhdarlarının mühüm istinad mənbəyi oldu. (J. Halevi and the "Sumerian Problem", 1990, Səh. 15)

Halevinin sumer dili və Turan nəzəriyyəsi əleyhinə 1874-cü ildə "Journal Asiaticue" jurnalında dərc etdiyi "Babilin yalançı turanlıları haqqında tənqidi müşahidələr" adlı digər bir məqaləsində Sumer dilinin Turan dili olmadığını, turanlıların heç vaxt Mesopotamiyada yaşamadıklarını, sumer dilinin bir danışığı dili olmayıb yalnız sami və assur dilini ifadə etmək üçün bir ideoqrafik işarələr sistemi olduğunu, mixi yazının sami xalqlar tərəfindən kəşfi olduğunu iddia edirdi. Halevisamilərin dünya mədəniyyət tarixində önəmli bir rola malik olmadıqları haqqında ariyanizm ideoloqlarının fikirlərinə qarşı da etiraz edirdi.

Turan nəzəriyyəsinin böyük müdafiəçisi Y.Oppert özü alman əsilli aşkenaz yəhudisi idi və səfər əsilli bir yəhudi olan Halevinin türk əleyhdarı və sionist görüşlərini sərt tənqid edirdi. O, Halevinin bu məqaləsinə həmin jurnalın 1875-ci il nömrəsində elmi dəlillərə əsaslanan tutarlı bir mə-

Halevinin sumer dili və Turan nəzəriyyəsi əleyhinə 1874-cü ildə "Journal Asiaticue" jurnalında dərc etdiyi "Babilin yalançı turanlıları haqqında tənqidi müşahidələr" adlı digər bir məqaləsində Sumer dilinin Turan dili olmadığını, turanlıların heç vaxt Mesopotamiyada yaşamadıklarını, sumer dilinin bir danışığı dili olmayıb yalnız sami və assur dilini ifadə etmək üçün bir ideoqrafik işarələr sistemi olduğunu, mixi yazının sami xalqlar tərəfindən kəşfi olduğunu iddia edirdi. Halevisamilərin dünya mədəniyyət tarixində önəmli bir rola malik olmadıqları haqqında ariyanizm ideoloqlarının fikirlərinə qarşı da etiraz edirdi...

şiq dili deyil, dini mətnlərin yazıldığı ölü dil hesab edirdi. Özü sami irqinə mənsub bir yəhudi olan Halevi mixi yazı kimi dahiyənə bir kəşfin samilər tərəfindən deyil, hansısa başqa bir irqə mənsub xalq tərəfindən kəşf edildiyi ideyasını heç cür qəbul edə bilmirdi. O özünün qırx illik elmi fəaliyyətini sumerizmlə mübarizəyə həsr etdi". (Cooper Jerold, Sumerian and Arian, 1993, Səh. 172)

Halevinin Turan dili nəzəriyyəsinə və bu dilin daşıyıcıları olan turanlılara və sumerizmə qarşı hücumları və nəzəriyyənin tərəfdarlarının sami dilinə və irqinə qarşı illik sayğısız ittihamlarına səbəb olurdu.

Alman Assuriyaşünaslıq məktəbinin banisi E.Şrader yazırdı ki, samilər epik əsərlər yaratmaq qabiliyyəti Babilin turanlı xalqı ilə kontaktları nəticəsində əldə edilə bilər və öz yazı sistemlərini və miflərini onlardan öyrəniblər. Bibliya əfsanələrini dərinləndirən araşdı-

bistandan gələrək ölkənin şərqində və cənubunda yayıldıqlarını sübut edirdi. (Cooper Jerold, 1993, Səh. 182)

Şrader deyirdi ki, ibrani yəhudilər ancaq Babilin sami olmayan xalqı ilə təmasdan sonra kəhanət qabiliyyətini mənimsəmişlər. Samilər mənimsədikləri təkəllüq ideyasını Mesopotamiyanın cənubundakı turanlı xalqdan öyrənmişlər. Mixi yazı sistemini də Babilə Asiya yayılardan gəlmiş qədim sakinlər kəşf etmişlər. Halevini xüsusən də özündən çıxaran məsələ Turanlılara samilərdən və digər insanlardan fərqli olan üstün keyfiyyətlərinin şamil edilməsi idi. Lenormanın və Oppertin əsərlərində sumer dilinin və mifologiyasının və maqiya sisteminin turanlı xalqlarınkıne çox bənzədikləri sübut olunurdu. Halevi turanlı türkləri və macarları meşələrdən və çöllərdən gəlmə vəhşilər hesab edirdi. (Cooper Jerold, 1993, Səh. 182)

onun dühası və qrammatikası sami dilindən tamamilə fərqlidir.

4. Bu dilin Midiyanın və Susiananın qeyri ari aqlyutativ dilləri ilə qohumluğu mixi yazı mətnlərinin tədqiqi nəticəsində aydın olmuşdur. Bu dilin Turan və ya altay dil ailəsinə mənsubluğuna aid alimlərin verdikləri qərarı əks etdirən beşinci maddə də mövcuddur ki, bunun əleyhinə olanların dəlilləri bir o qədər də mükəmməl deyil. Mixi yazı sistemi Akkadın turan əhalisi tərəfindən kəşf edilmişdir və Xaldehyin akkad əhalisi assur dilindən öncə bu dildə danışmışdılar. (Lenormant F., 1877, Səh. 267-268)

Lenorman Turan dilinin mövcudluğuna şübhə ilə yanaşanlara cavab olaraq yazırdı: "Mənim məqsədim orijinal mətnləri və xüsusən də akkad kitablarının parçalarını öyrənməklə qədim Xaldehyin və Babilin əhalisinin əsl mənşəyini müəyyən etmək sahəsindəki çətin problemin həllinə çalışmaqtdır. Bu araşdırmalarımda bəzi bilim adamlarının fikirlərində müəyyən şübhələr mövcud olsa da Akkad xalqının turanlılardan ibarət olduğu haqda doğru bir qənaətə gəldim". (Lenormant F., 1877, Səh. 371)

Lenorman özünün Turan dili nəzəriyyəsinin digər tərəflərindən tamamilə fərqli mahiyyət daşıdığını vurğulayaraq yazırdı: "Mən Maks Müllərdən fərqli olaraq Turan adına daha konkret və yığcam mənə verirəm, Turanlıların təbii rəqibləridir, Kastrenin təklif etdiyi Altaylı adının əvəzinə elm qəti şəkildə Turanlı adını qəbul etmişdir. Mənim fikrimə görə Kastrenin təklif etdiyi Altaylı adı bu günkü turan irqinin olduqca lokal bir qrupunu əhatə edir. Bizim bu adı erkən tarixi dövrlərdə qədim Asiyanın çox geniş ərazilərində məskunlaşmış olan qohum əhali qruplarına şamil etməyimiz yanlış olardı, çünki onlar Altay dağlarından yeməmişdilər. Onların çıxış məntəqəsi sivil bəşəriyyətin dörd böyük irqinin ümumi beşiyi olanərazidə idi". (Lenormant F., 1875, Səh. 381)

(ardı gələn sayımızda)